

FRANCE PLANINA

MOJE MINULO SLUŽBENO DELO

Ko je zdravnica v Zdravstvenem domu v Škofji Loki izpolnjevala napotnico, da me je rešilni avto odpeljal v Ljubljano, me je spraševala: »Ste upokojenec?« – »Da, že 26 let.« – »Kaj ste po poklicu?« – »Gimnazijski profesor.« – »Kaj ste delali?« – »Učil sem.« – »Kaj ste učili?« – »Zemljepis in prirodoslovje.« – »A, potem ste tisti, ki je delal zemljevide?« – »Risal jih nisem, le prirejal, načrtoval sem jih.« – Ko je hodila v gimnazijo, se je po njih učila in spoznavala Slovenijo in Jugoslavijo.

Poučevanje je bilo res moje glavno poklicno delo, a ne edino. Z njim sem povezoval vzgojo za delo in življenje. Sicer pa nisem bil uslužben vsa leta v šoli, skoraj tretjino službene dobe sem opravljal druge službe. Od vseh let, kolikor sem bil na gimnaziji, imam spravljene svoje notese z imeni in ocenami dijakov. Kadar s kakim razredom obhajamo 50, 40 ali 30-letnico njihove mature, se ob notesu tistega leta zbuja vsakovrstni spomini: »Se še spomnite na to in to...«

Začetek in zaključek priprav za poklic

Moje delovno orodje ni bil kramp ali stroj, temveč znanje, ki sem ga nabiral dolga leta na gimnaziji in na univerzi. Študij še ni bil »delo«, čeprav sem delal tedne in mesece podnevi in pozno v noč. Bil je neplačana priprava za plačano poklicno delo.

Končalo se je šolsko leto 1912/13. Dne 7. julija 1913 smo v kapeli kranjske gimnazije zapeli slovesni »Te deum« in cesarsko himno (bili smo še v avstroogrski monarhiji). Nato so razredniki po razredih razdelili spričevala s primernimi opombami. Spričevala so bila nemška. Ocene so bile takrat štiri: prav dobro, dobro, zadostno in nezadostno. Skoraj v vseh predmetih sem dobil prav dobro (sehr gut), uspeh je bil pa odličen (vorzüglich). Bil sem odličnjak.

Pred gimnazijo me je čakal oče, ki je prišel peš iz Loke pome v Kranj. Prebral je spričevalo in bil zadovoljen z menoj. Šla sva se najprej zahvalit in poslovit od gospodinje, pri kateri sem stanoval. V treh sobah je imela na stanovanju deset gimnazijcev: najvišji so bili trije petošolci, najnižji sem bil jaz – prvošolček. Vsi razen mene so bili trdi Gorenjci, doma od Kamne Gorice do Koroške Bele. Zelo strogo nas je gospodinja nadzorovala. Ob petih vsako jutro, poleti in pozimi, je prišla skozi vse tri sobe, v zimski dobi s svečo v roki in nas zbudila. Treba je bilo hitro vstati, sestiti k mizi in manjši smo morali glasno ponavljati, kar je bilo naloženo za šolo. Tudi popoldne smo imeli določene ure za učenje, končali smo ob devetih in šli v postelje. Pouka latinščine je bilo v prvem razredu sedem ur na teden. Pri tolikšnem učenju latinščine v šoli in doma sem jo dodobra nadrdral. Gospodinja je upoštevala latinski pregovor: Repetitio est mater studiorum (Ponavljanje je mati učencev.). K moji odliki je ona veliko prispevala.

Potem sva šla z očetom peš v Loko. Iz Žabnice sva krenila po bližnjici za Ajmanovim gradom. Za grajskim zidom sva sedla v senco pod smrekami. V poletnem pokoju je ležalo pred nama pisano Sorško polje, obdano z znanimi vrhovi

predgorja. Vzel sem iz žepa spričevalo in še enkrat sva ga prebrala. Oba sva bila srečna, zadovoljna sama s seboj – jaz, ker je bilo za menoj deset mesecev uspešnega umskega dela in pred menoj dva meseca prostosti doma, oče, ker ni zaman plačeval za moje vzdrževanje in je imel potrjeno upanje, da bo »kaj iz mene«. Še zdaj v starih letih se spominjam tega prizora izza grajskega zidu in sem ga vesel...

Na univerzo v Ljubljani sem se vpisal v jeseni 1920, ko je komaj začela delati. Po dobrih štirih letih sem napravil diplomski izpit iz zemljepisa in vložil prošnjo za namestitev na kakšno gimnazijo v Sloveniji.

Učno osebje po vseh šolah v državi je takrat nameščalo ministrstvo prosvete v Beogradu, kjer sta bila za zadeve slovenskih šol odgovorna dva profesorja, Slovenca. Eden izmed njiju me je kmalu nato povabil v Ljubljano na razgovor. Gimnazij je bilo tedaj v Sloveniji zelo malo in vsa mesta moje stroke so bila zasedena. Zato me je vprašal, ali bi maral sprejeti službo na Hrvaškem. Privolil sem, saj so drugi absolventi filozofske fakultete v Ljubljani odhajali celo v Srbijo, Črno goro in Makedonijo. Dobil sem mesto suplenta na gimnaziji v Otočcu v Liki.

Na gimnaziji v Otočcu

Prihod in prvi časi službe v tujem mestu so mi živo v spominu. Vsak začetek je težak. Vse mi je bilo novo, tuje: kraji, ljudje, jezik, šola, dijaki, delo. Odpotoval sem z vlakom 6. januarja 1926 popoldne po dolenjski progi in sredi noči v Karlovcu prestopil na vlak iz Zagreba v Split. Bila je še temna, mrzla zimska noč, ko sem ob štirih zjutraj, kot edini potnik, izstopil na postaji Vrhovine-Plitvička jezera. Izložili so še moj iz vrbja spleten kovček in vlak je odpihal dalje.

Vprašal sem prometnika, ali je kako vozilo do Otočca, za katerega sem vedel, da je od Vrhovin oddaljen 18 km. Rekel mi je, da bo že kdo prišel, naj kar v čakalnici počakam. Ugasil je luč in odšel – najbrž spat.

Tema, vse tiho, nikjer žive duše. Tudi nobene hiše ni slutiti v bližini, saj je postaja v hribovju Kapeli. Slišim tek stare ure – ali niso predolgi presledki med minutami? Noč okleva, njej se ne mudi, saj ničesar ne pričakuje. Končno se začne daniti. Počasi se orientiram. Cesta se izpod postaje spušča po klancu dol. Ko se zdani, se pripelje kmečki možakar v liški noši, v vozu je nastlano seno, čez obe stranici je deska za sedež. Ta voz je to jutro edina zveza za Otočac.

Sedeva na desko, noge si pokrijeva z »biljcem«, doma izdelanim liškim kocem z dolgimi resami volne. Po mnogih klancih in ovinkih gre voznja dol na polje kraške reke Gacke. Od voznika dobim prve informacije. Danes je drugi dan pravoslavnega božiča, mesto še spi od praznovanja. V mestu je vojašnica, nastanjen je cel polk. Tudi po polju se peljeva mimo vojaških barak.

Mestne hiše so razvrščene po obeh straneh ceste. Najprej so pritlične, s škodlasto streho. Voznik zapelje h prvi gostilni, kjer se ustavljajo kmetje ob semanjih dneh, ob sredah. Sestopim in grem v hišo. Po mizah in po tleh razlita pijača, prevrnjeni kozarci, iz stranišča, ki ima vhod kar iz gostinskega prostora, saj je nabrala luža sumljive tekočine.

»Tu ne ostanem, greva naprej.« – »Kam, v hotel?«

Hotel Plitvice (zdaj ga ni več!) je stal v sredini mesta in se stikal z gimnazijo, staro dvonadstropno stavbo (je tudi ni več), sezidano za Marije Terezije. Nasproti je katoliška cerkev, zraven park, ob drugi strani parka še pravoslavna cerkev. Prikaže se zaspana natararica, naročim si čaj, izprašam jo, kje je gimnazija, kje stanuje ravnatelj.

Voznik se odpelje, jaz pa čakam, kdaj se bo pojavil kak gost, a ostajam sam. Pregledujem žepni vozni red. Mika me misel, da bi se odpeljal nazaj domov in pustil vse skupaj. A prvi vlak proti Zagrebu gre šele popoldne.

Iz dolgega časa grem na ogleda. Hotel in gimnazija nista vredna svojega imena. Za gimnazijo je majhna stavba, v njej stanuje šolski sluga. Obsežno dvorišče je pa videti, da ga uporabljajo za telovadbo. Sluga Joso me je vesel. Pravi, da so me že težko čakali, takoj bo šel klicat ravnatelja, ki stanuje onkraj parka. Prva akcija! Film mojega bivanja v Otočcu se je pričel odvijati.

Predolgo bi bilo, da bi zdaj začel opisovati doživljanje in pripetljaje prvih mesecev tamošnje službe: kako sem bil prvi dan gost v srbski družini ravnatelja neznatne tamošnje banke; da sem nato dobil stanovanje dveh sobic pri stari gospe Miller, ki je bila prej hotelirka v Budimpešti; kako sem prvo uro učil nemščino v 5. razredu; kako sem bil že kot začetnik drugi po rangu v profesorskem zboru, ker je bil samo senior diplomirani profesor, jaz suplent z diplomom iz geografije, vsi drugi pa začasni ali stalni učitelji ali ruski emigranti. Domačina sta bila le kateheta, katoliški in pravoslavni; slednjemu je bilo ime Sava in je vsako leto dobil opomin od episkopa, naj se ali oženi ali gre za meniha v samostan. Potem smo obiskali vse neomožene učiteljice v okoliških vaseh, a Sava je še vedno ostajal samec.

Ob teh bežnih opombah naj povem malo več o svojih težavah z jezikom. Slovenci brž znamo neko jugoslovanščino s tem, da naglas prestavimo na prvi zlog, tudi se naučimo nekaj besed in besednih zvez za preprosto vsakdanjo rabo. A vse kaj drugega je pripovedovati strokovno o živalih, rastlinah, kamninah, ki imajo vsaka svoje srbohrvaško ime, prav tako njihovi organi ali sestavni deli. Zraven tega še pravilno naglašati in izgovarjati dolge in kratke, široke in ozke samoglasnike. Jezikovne priprave so mi dale največ dela. Včasih sem se za eno uro pouka pripravljaj celih štiri ure in še sem imel to srečo, da je bil naš senior zbora slavist in samec in je lahko hodil z menoj na sprehode in mi popravljal izraze, izgovor in naglase.

Drugo, kar moram poudariti iz svojihkušenj v Otočcu, je vprašanje narodnosti Ličanov. Lika je hrvaško ozemlje, a naselili so se vanjo v prejšnjih stoletjih Srbi, ki so se umikali pred Turki. V gimnaziji je bilo v letih, ko sem tam učil, približno polovica dijakov Hrvatov, polovica Srbov. Vsaj v šoli so bili enakopravni. Nikdar nisem opazil kakega omalovaževanja ali žalitve med dijaki ali katehetom zaradi različne narodnosti ali vere. Enake veljave so bili učbeniki v latinici in cirilici. Kot razrednik sem pisal hrvaškim dijakom spričevala v latinici, srbskim pa v cirilici. Počitnice za praznike so vsi dijaki imeli svoje in druge. Pozneje, ko je prosvetna oblast ugotovila, koliko dni pouka gre s tem v izgubo, so ob katoliških praznikih imeli pouk samo pravoslavni, ob pravoslavnih pa samo katoliški dijaki. Šolske proslave smo imeli ob dnevih hrvaških in srbskih velemož, npr. Strossmajerjev dan in dan sv. Save.

Ko je šola slavila krstno slavo, je prišel prota v sprevedu z vsem ornatom in v šoli opravil svoje obrede z blagoslovitvijo kolača, nato pa so dijaki nastopali z deklamacijami in petjem, v katerem jih je izvežbal ruski emigrant Goldstein. Na polkovo slavo je šel čestitat profesorski zbor; po čestitkah nas je komandant povabil h pogostitvi, pri kateri sem sedel prav poleg njega. Tudi nekateri meščani, Hrvatje, so hodili na slave k znancem Srbom. Meni osebno so bili prvi in drugi enaki in sem bil kot gost enako sprejet v srbskih kot hrvatskih družinah. Nekega dne, ko je velik delež meščanov imel slavo, sem bil pri sedmih družinah, povsod gostoljubno in spoštljivo sprejet.

Mirno sožitje, ki sem ga ugotavljal v zvezi s šolo, so v mestu in na vaseh vendar porušila razna nasprotja, predvsem uveljavljanje političnih strank. Hrvate sta vodila radičevska in frankovska stranka, Srbe pa radikalna in demokratska. Na večerji pri vplivnem trgovcu, čigar hči se je slovesno zaročila z inženirjem gozdarstva, s katerim sva hodila k isti gospodinjni na hrano, so se zbrali sami frankovski pristaši. Ker sem bil gost edini Slovenec, sem tudi jaz izrekel zaročenecema čestitke in nanje navezal misel, da je službeno nameščanje oseb različnih narodnosti, kljub osebnim težavam, koristno, ker se s tem bolje spoznamo med seboj in se krepi enotnost in moč Jugoslavije. Opazil sem, da drugim gostom to ni prav in da moje besede, kljub neodobravanju, molče sprejemajo.

Posebno ob volitvah sta se narodnosti ločili in se postavili druga proti drugi. Izven mesta so bile nekatere vasi čisto srbske, druge čisto hrvaške. Politični vodje in njihovi agitatorji so s hujskanjem večali napetosti med narodom in je včasih prišlo do sovražnih nastopov. Dvakrat sem bil imenovan za predsednika volilne komisije, prvič na Vratniku, drugič v Jezeranah. Obakrat so volitve potekale popolnoma pravilno, brez vsakega incidenta, saj nisem bil udinjan nobeni stranki. Pripovedovali pa so mi drugi člani komisije – čuvarji volilnih skrinjic – da je pri prejšnjih volitvah predsednik komisije na Vratniku prepovedal volilcem sosednje vasi dostop na volišče in je prišlo do demonstracij. Žandar, ki je bil komisiji dodeljen za varstvo in vzdrževanje reda, je na predsednikov ukaz streljal v množico in ubil neko žensko. Tudi meni je bil žandar na voljo, a ni imel nobenega opravka. K drugim volitvam v Jezerane sva se dan pred volitvami skupaj pripeljala z advokatom iz Beograda, ki je bil kandidat neke manjše stranke. Razen štirih glavnih strank je še šest manjših strank postavilo svoje kandidate in je bilo na volišču deset volilnih skrinjic. Advokat je s pomočjo gostilničarja zbral nekaj kmetov, da so mu razodeli najtežji problem vasi – pomanjkanje vode. Šli so na teren gledat, kje naj bi bil »bunar« (vodnjak) in ga jim je obljubil. Naslednji dan smo tudi v njegovi skrinjici našli nekaj kroglic, a bilo jih je premalo za »bunar«.

V Otočcu sem učil skoraj štiri leta v najskromnejših razmerah. Mesto ni imelo elektrike, ne kanalizacije, ne vodovoda in smo vodo zajemali kar iz Gacke, ki teče skozi mesto. Gimnazija je bila skoraj brez učil. Mnogi dijaki so prihajali peš iz vasi, oddaljenih tudi do deset kilometrov. Ko sem v 6. razredu razlagal svetovni promet, sem ugotovil, da nekateri še vlaka ne poznajo. Zato je potem vsa šola naredila 18 km daleč peš izlet do proge v Kapeli, da so vsi videli vlak, ki je peljal mimo. Nekaj dijakov iz oddaljenih krajev na nasprotni strani je ta dan prepešačilo kakšnih 50 km, a so bili naslednji dan vseeno v šoli.

Začel sem s poučnimi ekskurzijami v naravo. Vzbuja sem zanimanje za naravoslovje, priporočal učenje s pametjo, ne na pamet. V dijaku sem videl osebnost, najsi bo ravnateljev sin ali ovčji pastir. Na pohodih v okolico sem stopil v marsikatero revno kočo. Spoznaval sem naporno življenje preprostih Ličanov in potrebo, da jim pomagamo na poti v sodobno civilizacijo. Dosti sem bil zaposlen in mislim, da sem zadovoljivo opravil naloženo izobraževalno in vzgojno delo.

Želel pa sem si nazaj v Slovenijo, kar se mi je po štirih letih posrečilo. Ko sva z ženo odhajala, se je zbrala pri avtobusu množica dijakov.

Osem let na gimnaziji v Kranju

Kranj mi je bil kot domači kraj, saj sem osem let hodil tam v isto gimnazijo, na kateri sem potem učil. Le devet let je preteklo od dneva, ko sem jo z zrelostnim

spričevalom v žepu zapustil. V zboru je bila še vrsta profesorjev, ki so mene prej učili. Razumljivo je, da sem do njih ohranil podoben spoštljiv odnos, ki sem ga imel kot dijak. Bili so zame vedno »gospod profesor«, medtem ko so oni mene imenovali »gospod kolega«. Bili smo si torej bližji in dobro smo se razumeli. Z drugimi smo si bili kmalu čisto domači, posebno s tovariši, s katerimi smo skupaj ali vsaj istočasno študirali, in s prof. Kuntičem, s katerim sva se kot »Hrvata« mnogo pogovarjala.

Takoj sem učil oba svoja predmeta in v 2. razredu še lepomis. Drugo leto pa sem prevzel razredništvo v čisto dekliškem razredu. V 1. razred se je vpisalo toliko deklet, da smo sestavili razred 49 učenk. Večinoma so bile iz mesta in okolice, med njimi tudi otroci lastnikov, uradnikov in mojstrov tekstilne tovarne, ki so bili Čehi, češki Nemci in Židje. V mojem razredu sta bili Čehinji Lota Horak in Židinja Truda Singer, obe odlični dijakinji.

Ko sem jaz hodil v gimnazijo, je bilo v posameznih razredih le po nekaj deklet, popolnoma ločenih od fantov. Imele so posebno sobo v pritličju in so prihajale v razred za profesorjem in odhajale pred njim. Sedele so v zadnjih klopih, da ne bi imele nobenih stikov s fanti. Bile so privatistke in so delale izpite ob koncu leta, seveda ne vpriču nas fantov. Tako smo svoje sošolke komaj poznali.

Sedaj pa so bile čisto enakopravne. Vendar sem kot razrednik toliko deklet moral dostikrat razmisliti, kako naj ravnam s temi bitji, saj se drugače razvijajo kot fantje in imajo svoje značajske posebnosti. Bil sem jim razrednik vsa štiri leta nižjih razredov do časa, ko se dekleta usmerijo po svoje in jih le manjši del gre naprej v višje razrede in k maturi. Prvošolke so bile večinoma še punčke, naivne in preproste. V 4. razredu pa so bila dekleta večinoma že kar odrasla.

Stanoval sem takrat zunaj mesta, ob Blejski cesti. Pred hišo je bil obsežen vrt, znotraj žične ograje. Nekaj tednov po začetku šole sem opazil pred vrtnimi vrati nekakšen živzav in stopil sem pogledat, kaj je. Bila je gruča učenk mojega razreda. »Prišle smo pogledat, kje stanujete. Ali nam pokažete svojega fantka? Kako mu je ime?« so me spraševale. (Za orientacijo naj povem, kako davno je to bilo: ta »fantek« je zdaj univerzitetni profesor v 62. letu, že blizu upokojitve.)

V razredih, kjer sem učil prirodopis, sem učil tudi higieno, kar bi moral opravljati pravzaprav zdravnik. Zgodilo se je, da sva s kolegom Štefanom Plutom vso noč posvetila pustnemu torku, na pepelnico sredo dopoldne pa sem pri higieni moral govoriti o alkoholizmu. Ali sem to ustrezno ali spotakljivo opravil, nisem opazil, lahko bi bil pa sam za ponazorilo pouka.

V prirodopisnem kabinetu za higieno ni bilo ponazoril, pač pa je bilo mnogo slik in objektov o živalstvu in rastlinstvu. Razen šolskega mikroskopa je bil tam spravljen tudi moj mikroskop, kar nam je pomagalo, da je mikroskopiranje vzelo manj časa. Nekega dne pa je kolega Merčun opazil, da je moj mikroskop izginil. Pregledali smo vse zbirke v dveh velikih prostorih, a mikroskopa nismo našli. Opazili pa smo, da so šipe pri poševnih razstavnih vitrinah pokapane od sveče in da v škatli s hrošči manjka največji primerek eksotičnega hrošča Herkula. Sklepali smo, da je tat ponoči s svečo preiskal kabinet in odnesel moj mikroskop in Herkula. Ravnatelj je tatvino prijavil žandarmeriji. Poveljnik kranjske žandarmerijske postaje, ki je imel svojega sina v gimnaziji, se je za zadevo krepko zavzel. Nekaj tednov zatem je prišel z neko fotografijo in vprašanjem, ali koga poznamo na njej. Seveda vse poznamo: to sem jaz fotografiral na ekskurziji pri Sv. Petru nad Begunjami. Z razredom sva bila midva s kolegom Kolarjem. Te fotografije sem imel spravljene v predalu v kabinetu. Bila je prava sled. Nekaj dni zatem je prišel poveljnik z mikroskopom. Našli so ga nekje pri Celju. Neki zmedeni človek ga je

imel skritega pod neko previsno skalo in je najbrž iz osebnega zanimanja mikroskopal Herkula, ki je za ogled s prostim očesom zadosti povečan.

Prirodopisci smo bili v Kranju trije: Štefan Plut (po študiju leto dni starejši) in Lojze Merčun (leto dni mlajši od mene). Med nami je vladalo najlepše soglasje, o vsem potrebnem smo se sporazumeli. Da ne bi učil kdo izmed nas samo v nižjih razredih, ampak tudi v zahtevnejših višjih, smo se dogovorili, da vsak uči v enem višjih treh razredov, in sicer se naslednje leto pomakneta prvi in drugi za en razred naprej, tretji pa gre v prvega nazaj. Tako sem v 5. razredu učil o rastlinstvu, naslednje leto v 6. razredu o živalstvu, tretje leto pa v 7. razredu o kamninah. Dogovorno smo prirejali ekskurzije, z vsakim razredom vsako leto vsaj eno celodnevno. Nazorno spoznavanje nam je bilo glavno vodilo. Na slovesnem večeru po maturi razreda, kjer sem učil mineralogijo in geologijo, so dijaki skovali pesem o profesorjih. Mene so označili takole: »Planina je razrednik naš, za kamne ima še dost' razuma, sicer je pa že čist' brez uma.« To zadnje, upam, da so napisali zaradi rime.

Po sklepu profesorskega zbora sem nekaj let vodil skavte Triglavskega stega in postal njihov starešina ter se udeleževal njihovih sestankov, tekmovanj in izletov v hribe in jame. Udeležil sem se tudi skavtskih taborov na Goreljku nad Gorjušami, v Loparju na Rabu in v Bistrici pri Rušah. Z Goreljka smo napravili izlet na Triglav in smo na vrhu Triglava slovesno razvili svoj novi prapor, ki so ga pri urah ročnega dela izdelale gimnazijke iz svilenega blaga in uvezle z zlatimi nitmi. Blizu našega tabora na Goreljku je taboril tudi ljubljanski rod (steg) Sivega volka (Kunaverjev) in so nas pri tabornem ognju včasih obiskali. Med njimi je bil mali Milčinski in je že takrat nastopal s šaljivimi prizori. Pozneje v življenju je bil široko znan kot igralec-humorist Ježek. Tedanji skavti so se v življenju večinoma dobro uveljavili in izkazali. Po nekaj letih sem zamenjal vodstvo skavtov z vodstvom Ferijalnega saveza. Ferijalce sem vodil na potovanju v Beograd in Oplenac. V Beogradu smo obiskali Vojno-geografski inštitut na Kalemegdanu. Po inštitutu nas je vodil sam šef inštituta general Stevan Bošković.

Šola je skrbela tudi za socialne razmere svojih dijakov. Tisti, ki so bili iz preveč oddaljenih krajev, so stanovali pri starejših osamljenih ženskah, t. i. dijaških gospodinjah, ki so oddajale kakšno sobo, ponavadi trem ali štirim gimnazijcem. Take sobe sva s Plutom vsako leto nenapovedano obiskala. Nekaj let sva z njim, ki je bil Kranjčan in je tudi poučeval higieno, pregledovala taka dijaška stanovanja in ugotavljala, ali je poskrbljeno za čistočo, zračnost in sanitarne razmere in se pogovarjala z gospodinjami. Dogodilo se je tudi, da je tak nadzor našel dijakke, ki so šolo »špricali« in doma tarokirali.

Druška taka socialna skrb je veljala dijaški kuhinji, kjer so revnejši dijaki redno brezplačno ali po znižani ceni dobivali hrano. Meščani in okoličani so kuhinjo podpirali z denarjem in živili. S kolegom Plutom sva tista leta vsako jesen obiskala vasi po Kranjskem in Sorškem polju in se oglasila pri kakem veljavnem in agilnem gospodarju, da sva se dogovorila o zbiranju in dovozu pridelkov, predvsem žita, krompirja, zelja, repe, sadja in drugega. Ker je bila stvar že skozi nekaj let utečena, je bil uspeh akcije odvisen le od letine.

Po uvedbi diktatorskega sistema in Živkovičevega režima so se razmere na gimnaziji tako poslabšale, da je novi direktor s svojim ravnanjem ves profesorski zbor, razen romanistike, spravil proti sebi in so se afere kar vrstile. Sam načelnik prosvetnega oddelka banske uprave je prišel na šolo zasliševati ravnatelja in zbor. Nekaj kolegov je bilo že odpuščenih iz službe. Kemik Vinko Bernik je takoj dobil službo v drogeriji v Ljubljani. Kemik Miro Košir, zaveden komunist, je pretrpel

strahote taborišč in zaporov in končal nazadnje neznano kako nekje na Golem otoku. Skoraj ves zbor, razen tistih, ki so bili zaradi žene ali lastne hiše vezani na Kranj, smo vložili prošnje za premestitev. Jaz sem bil premeščen na klasično gimnazijo v Ljubljano, po osmih letih službovanja v Kranju z zavestjo, da sem Kranju vrnil, kar mi je v osmih letih šolanja z izobrazbo posodil. Z dijaki več razredov, ki sem jih v Kranju učil in spraševal geografijo pri maturi, sem v zadnjem desetletju obhajal 35, 40 pa tudi 50-letnico mature ob lepih spominih na tedanje delo in doživetja.

Na klasični gimnaziji v Ljubljani

Šolsko leto 1937/38 sem pričel na klasični gimnaziji v Ljubljani in bil prijazno sprejet v 45-članskem kolektivu, v katerem sem našel še tri profesorje, ki so mene učili v gimnaziji in pet kolegov, s katerimi sem skupaj služboval v Kranju. Precejšen delež zbora so sestavljali stari profesorji, strokovnjaki v svojih predmetih in javni kulturni delavci. Nekaj je bilo takih, s katerimi sem istočasno ali celo skupaj študiral na ljubljanski univerzi.

Učil sem pretežno zemljepis, ure prirodopisa sta si delila profesorja Kapus in Torellijeva. Značilen in odločilen element dijaštva so bili kmečki sinovi s podeželja na eni in sinovi ali hčere intelektualcev meščanov na drugi strani. Prvi mirni in delovni, drugi živahni in že dokaj izobraženi. Delo na šoli je mirno teklo po uglajenih tirnicah starega humanističnega zavoda, toda zame ne dolgo, ker sem bil že po dveh letih prestavljen na prosvetni oddelek banske uprave z nazivom svetnik.

Na prosvetnem oddelku banske uprave

Prostore je imel prosvetni oddelek v stavbi nekdanje Kranjske hranilnice, tj. poznejšega CK ZKS v Tomšičevi ulici. Načelnik je bil dr. Lovro Sušnik, germanist, moj rojak iz Poljanske doline; inšpektor za srednje šole je bil profesor Silvo Kranjec, geograf in zgodovinar, Ljubljančan; referent za srednje šole pa je bil profesor Ferjan, ki zaradi gluhosti ni mogel opravljati službe v šoli. Namestili so me v sobo učitelja Alberta Široka, mladinskega pesnika.

Prvi teden so me pustili, da sem spoznaval delo posameznih referentov. Ko sem po enem tednu dobil prvi dopis v rešitev, sem bil z njim hitro gotov. Napisal sem, kakor se mi je zdelo prav in edino mogoče. Z rešitvijo sem šel k načelniku »na referat«. Prebral je, molčal, pihal iz cigarete in pustil, da sem stal ob njem. Potem me je vprašal: »Ali ste govorili s profesorjem Ferjanom?« – »Ne.« – »Ali ste pregledali knjigo odposlanih rešitev (exhibit), če je bilo že kdaj kaj podobnega?« – »Ne.« – Bil je toliko obziren, da ni rekel, naj si ne mislim, da pišem kakemu prijatelju. To je uradna zadeva. Poučil me je, če pride kasneje kakšna podobna zadeva, se bo referent skliceval na mojo rešitev in bo tam morebiti narobe. Dobil sem vpogled v skrivnosti uradovanja. Glavno je: Vsako zadevo je treba premisliti z vsemi možnimi okoliščinami in posledicami in rešitev opreti na ustrezno zakonsko določbo. S tem naukom sem začel svoje uradovanje.

Vprašate, kaj je bilo sploh moje delo. Bilo je zelo različno, prava mešanica. Načelnik mi je dodeljeval v reševanje različne zadeve, ki niso bile v neposredni pristojnosti drugih referentov. S šolo so bile direktno povezane zadeve z učnimi knjigami. Avtorji so predložili svoje izdelke in prosili za odobritev. Moral sem dobiti ocenjevalce, pretresti njihove ocene, poskrbeti za popravke in dopolnitve,

izvesti in razglasiti odobritev. Ko je po okupaciji prišel na oddelek komisar Depoli, je v glavnem on vse to vodil.

Pripadla mi je zadeva o podpiranju nadarjenih revnih dijakov, o čemer je banska uprava izdala tedaj naredbo. Najbolj mi je ostal v spominu primer Janeza Menarta. Vodstva osnovnih šol smo pozvali, naj pošljejo zadevne predloge. Med predlaganimi je bil Janez Menart, ki naj bi takrat začel šolanje na gimnaziji. Poslali smo ga na preskus nadarjenosti k dr. Schmidtu v poklicno posvetovalnico. Potrdil je njegovo izredno nadarjenost. Da sem ugotovil njegovo gmotno stanje, sem obiskal družino na Sv. Petra cesti (sedaj Trubarjeva). Stanoval je z materjo in sestro v kletnem stanovanju, kamor še svoj živi dan ni posijalo sonce. Mati je bila neozdravljivo bolna, sestra je bila šolarica. Dohodek jim je bila neka majhna podpora. Janez je postal banovinski podpiranec. Ko mi je po prvem letu prinesel pokazat spričevalo, je bil odličnjak. Kako je bilo z njegovo podporo med okupacijo, ne vem. Zdaj je priznan pesnik in član akademije znanosti in umetnosti.

Reševal sem tudi prošnjo Franceta Marolta o finančni ureditvi njegovega Inštituta za glasbeno narodopisje. O tem sem vodil razgovore z Glasbeno Matico. Pogosto je Marolt prihajal k načelniku in k meni. Bil je zelo zgovoren in dobro je utemeljeval potrebe tega inštituta, ki je takrat začel orati kulturno ledino. Spravili smo inštitut v banovinski proračun in mu s tem zagotovili redne dohodke.

Obsežno področje uradovanja sem imel s podpiranjem društev in zavodov (strokovnih, prosvetnih, humanitarnih, športnih) na območju Dravske banovine. Ugotavljal sem njihov pomen in uspešnost delovanja ter predlagal podpore. Društva, ki so računala na podporo ali pa so že dobila ugodno rešeno prošnjo, so pošiljala banu vabila na svoje prireditve in proslave. Ban je ponavadi naročil prosvetnemu oddelku, naj ga zastopa, načelnik pa je to nalogo poveril meni. Kmalu v začetku sem po naročilu bana v telovadnici učiteljskega odprl turnir v namiznem tenisu, se udeležil akademije Sokola v telovadnici Tivoli in imel pozdravni govor na začetku treznostnih dni v dvorani magistrata. Prosvetni oddelek sem zastopal na dirkah moto kluba Hermes na Grad in na proslavi 20-letnice Zavoda za slepe otroke v Kočevju. Za to proslavo sem po naročilu napisal tudi govor, ki ga je na proslavi prebral ban.

Namesto načelnika sem hodil na seje odbora za odkup Prešernove rojstne hiše v Vrbi. Predsednik odbora je bil dr. Rado Kušej, rektor univerze, duša odbora je bil pisatelj Fran Finžgar, ki je dejansko vodil vso akcijo, člani pa so bili: pesnik Oton Župančič, profesor slavist dr. France Kidrič, predsednik društva pisateljev prof. France Koblar, predsednik Slovenske Matice dr. Dragotin Lončar in še nekateri. Načelnika dr. Lovra Sušnika sem stalno jaz nadomestoval. Sestajali smo se v gostilni Pod skalco v Križevniški ulici in seje so bile zanimive, saj so se med obravnavanjem poročili in predlogov vrstili duhoviti razgovori. Poleg Finžgarja sta bila posebno živahna Župančič in Kidrič.

V Vrbi je bilo treba v zamenjavo za Prešernovo hišo zgraditi Vovku novo hišo. V ta namen je prosvetni oddelek priporočil šolam, da so zbirale med mladino denar. Šolska mladina je zbrala 70 % potrebne vsote, ostalo so prispevali častilci Prešerna. Odprtje rojstne hiše je bilo v nedeljo 21. maja 1939. Med množico domačinov in mladine je bilo mnogo pisateljev in umetnikov. Vrstili so se govori in Prešernove pesmi v besedi in petju. Ko je ban prevzel hišo v last banovine, je imel slavnostni govor, ki sem ga jaz napisal. Nekaj dni po odprtju sva šla s pisateljem Finžgarjem v Vrbo, da sem v imenu banske uprave hišo dejansko prevzel v upravljanje in varstvo. Odtlej sem skrbel za razne nabave za hišo, za plačila računov in se dogovarjal vse potrebno z oskrbnico Vovkovo, ki je stanovala v hiši.

Načelnika sem nadomestoval tudi na sejah upravnega odbora delniške družbe Merkur, ki je imela tiskarno Merkur (sedaj tiskarna Tone Tomšič). Banovina je imela večino delnic. Seje je vodil pisatelj Finžgar, udeleževali pa smo se jih Karel Čeč, ravnatelj Jugoslovanske tiskarne (sedaj tiskarne Ljudska pravica), ravnatelj tiskarne Merkur Otmar Mihalek in jaz kot zastopnik.

Za bana sem napisal še govore kulturne vsebine za otvoritev razstave bolgarske knjige, za odlikovanje Mohorjeve družbe v Celju in za otvoritev meščanske šole v Črnomlju. Bansko upravo sem zastopal pri otvoritvi Sokolskega doma v Trnovem in na slavnostnem občnem zboru ŠK Ilirije v prostorih tedanjega velesejma v Tivoliju ter ob njihovi 30-letnici klubu čestital in razdelil plakete. Bil sem član sveta za cenzuro filmov in gledališkega cenzurnega sveta pri banski upravi. Toda to sem smatral zgolj za formalnost, saj nisem bil strokovno usposobljen, izkoristil pa sem marsikdaj brezplačno vstopnico za predstave v gledališču in v kinu Union. Obiskom manjših prireditev, na katere so organizacije vabile bana ali bansko upravo, sem napravil konec, ko sem nekega dne moral prisostvovati nogometni tekmi na Kodeljevem in so mi stol postavili na igrišče, kjer sem se komaj umikal žogi. Predlagal sem v poročilu banu, da nehamo s takšnimi zastopstvi in predlog je bil sprejet.

Ko so Italijani okupirali Ljubljano, se je delo na prosvetnem oddelku temeljito spremenilo. Vodstvo oddelka je dobil komisar Depoli. Razveljavili so odobritve vseh učbenikov in jih pregledali; zgodovinske, srbohrvaške in francoske knjige niso dobile nove odobritve. Pozitivna je bila ponudba, da nam kartografski zavod De Agostini iz Novare natisne nov slovenski atlas, podobno kot je že natisnil francoskega in za nekatere druge jezike. Brž smo vsa imena in napise poslovenili, črtali nekatere karte Italije in dodali karto našega ozemlja in atlas so imeli po šolah že v oktobru 1941.

Dne 27. februarja 1941 so me Italijani aretirali, ko sem »na skrivaj« izza zastora fotografiral kamion, poln moških, ki so jih nabrali v Rožni dolini in jih peljal v vojašnico. Moral me je nekdo pri tem opaziti, da so se vrnili, preiskali vse stanovanje in me odgnali v zapor. Čez mesec dni sem šel s transportom v taborišče Gonars. Ne bom opisoval telesnih in duševnih muk. Opisal bom samo to, kako sem tudi v taborišču vsaj deloma opravljal svoj poklic.

Ko mi je po dolgem čakanju žena poslala prvi paket, je komandant taborišča kapetan Macchi videl na naslovu, da sem profesor. Kmalu nato me je poklical k sebi in mi rekel, naj prevzamem vodstvo VII. mladinske barake, češ, »vodja mladih fantov mora biti vzgojitelj, ne več narednik«. Peljal me je k VII. baraki, kjer je stalo v zboru 55 fantov in rekel: »Ta je zdaj vaš kapo.« Nekaj je bilo študentov, med njimi Matevžič, ki sem ga v Kranju učil. Mnogo je bilo kmečkih fantov in vajencev. Najmlajša sta bila dijaka-dvojčka Sukanič, ki sta iz Gruberjevega kanala pobirala municijo in jo nosila partizanom v Golovcu, stara pa sta bila šele 15 let. Neki mlad oficir se ni mogel vzdržati smeha, ko ju je pri raportu zagledal. Rekel je: »Sedaj bo treba mleko dobivati v taborišče.« Tenente colonello pa je naročil kuharju, naj jima daje več jesti kot ostalim. Pri kotlu sta morala stati čisto spredaj. Odgovoren sem bil, da je bil v baraki red in snaga, pri zboru sem javljal komandantu, koliko je prisotnih, koliko je bolnih, koliko se jih javlja k zdravniku. Po zboru je navadno klical kapeje in nam naročil, kaj je treba urediti itd.

Tri dni po prevzemu vodstva mi je kapetan rekel, naj organiziram taboriščno šolo, da bodo fantje kaj pridobili. Izdelal sem učni program in predvidel tudi pouk italijanščine, saj so se mnogi iz praktičnih razlogov že sami od sebe naučili italijansko. Toda kapetan je to črtal in rekel: »To mora biti vaša šola, ne italijanska.

Italijansko naj se vsak sam nauči.« Meni je za pouk zemljepisa izročil zemljevid Evrope in učiteljsko revijo *Maestrals*. Poučevanje so prevzeli: dr. Anton Vratuša, Viktor Vidmar in Drago Košmerl slovenščino, Grega Novak in Anton Uršič računstvo, Franc Klemenc in Tavčar praktični pouk, Drago Vidmar in Mirko Lebez risanje in jaz zemljepis.

Učence smo razdelili v tri skupine: vajenci bi imeli pouk v čevljarški delavnici, kmečki fantje v mladinski baraki, druga skupina kmečkih fantov pa v Tavčarjevi IX. baraki. Vsi trije oddelki so imeli skupno telovadbo, ki so jo vodili Edo Pirnat, Danilo Korče in M. Gruden. V nedeljo 17. maja 1942 smo imeli otvoritev šole. Najprej smo po imenih ugotovili, kdo bo obiskoval pouk in kje. Potem je imel nagovor kapetan, za njim pa sem jaz razpletel smisel šole po besedah pesnika Župančiča: »Vse je mračno, duh nam seva.«

Imel sem prvo uro zemljepisa, ki je bila tudi zadnja. Prišel je zame poziv za povratek v Ljubljano. Vodstvo barake je prevzel učitelj Flaajs z Golega. Kaj se je zgodilo s šolo, ne vem. S prvim transportom sem se uklenjen vrnil v Ljubljano, v belgijsko vojašnico, od koder so me naslednji dan spustili domov k družini in v službo na prosvetni oddelek.

Toda prost še nisem bil. Čez nekaj tednov je prišel pome v pisarno karabinjer in me odpeljal v staro šolo na Viču pred vojaško sodišče. Ko se je začela razprava o meni, je sodnik kapetan prebral najprej obtožbo policije zaradi protidržavne propagande in udeležbe pri prevratnem združenju. Zagovarjal sem se, da razen pri strokovnih društvih nisem nikjer drugod včlanjen. Racije pa sem fotografiral iz osebnega zanimanja, ker sem kot muzejski delavec navajen, da snemam izredne dogodke za svojo zbirko in spomin. Konec septembra sem potem dobil oprostilno razsodbo in hkrati so mi vrnili fotoaparatus in film z nesrečnim posnetkom, ki me je stal toliko neprijetnih doživljanjev.

Na prosvetnem oddelku banske uprave je teklo pomembno delo z odobravanjem učbenikov. Knjige je odobraval komisija, ki so jo sestavljali italijanski profesorji slavisti: Urbani, Damiani in Budrovich. Glede slovenskih čitank je komisar Depoli zagrozil, da bo za sestavo čitanke za višje razrede gimnazije pridobil kakega Italijana (verjetno Urbanija), če v desetih dneh ne predlagamo druge rešitve. Čitanke, ki so bile prej veljavne, so brezpogojno odklanjali. Predlagal sem, naj iz stare Grafenauerjeve čitanke ponatisnejo izbrane sestavke in čitanka bo hitro ponatisnjena. Geografski atlas pa je založba De Agostini v Novari oktobra 1942 natisnila že v drugo in dijaki so dobili v roke slovenski atlas s podobo takratnega sveta. Po prvi izdaji so namreč Nemci protestirali pri zunanjem ministru v Rimu, ker so bila na Gorenjskem in Štajerskem ozemlju, okupiranem od Nemcev, slovenska krajevna imena. Depoliju, ki je bil zadolžen za utemeljitev, smo pojasnili sklep mednarodnega geografskega kongresa, da je treba uporabljati tista imena, ki jih uporablja domače ljudstvo tistih krajev.

V šolski založbi

Na prosvetnem oddelku sedaj nisem bil dolgo, že februarja 1943 so me predstavili za upravnika pokrajinske šolske založbe, ker je dotedanji šef založbe Blaž Poznič umrl. Založba je bila v bistvu trgovsko podjetje. Zato sem dobil tudi od trgovske zbornice odlok o odobritvi za poslovanje založbe po zakonu o obrti.

Trgovski lokal smo imeli na vogalu Resljeve in Slomškove ulice, v prvem nadstropju pa dve sobi za pisarno. Tajnik založbe je bil nekdanji trgovec, razen njega so bili v pisarni še knjigovodja, blagajničarka in dve korespondentki. V

lokalu in skladiščih je bilo zaposlenih šest moških, eden med njimi je bil vodja trgovine. Izdajali in zalagali smo učne knjige in tiskovine za vse šole, nekatere tudi za občine. Jaz sem sklepal pogodbe z avtorji, recenzenti, knjigarnami in tiskarnami.

Iz časov stare Jugoslavije smo imeli precejšnje zaloge slovenskih čitank za nižje razrede srednjih šol, ki so jih sestavili odlični slavisti Bajec, Kolarič, Rupel, Sovre in Šolar. Spravili smo jih v skladišče, ki smo ga imeli na nasprotni strani Slomškove ulice in ga nikomur nismo kazali. Še večjo zalogo smo imeli moderno zasnovanega abecednika z naslovom Preljubo veselje. Nekaj od teh naklad je založba še spravila v promet, drugo je bilo spravljeno v izoliranem skladišču. Menili smo, da bodo prišle po vojni v poštev. Zlasti abecednik Preljubo veselje je tudi še pozneje našel pot v šolo. Sam sem potoval v Gorico, da smo se v knjigarni dogovorili, po kakšni zaviti in skrivni poti naj ga jim pošljemo v velikih paketih.

Od prejšnjih izdaj smo poskrbeli za nove naklade tistih učbenikov, ki se Italijanom niso zdele nevarni in so jih odobrili. Npr. računico, pesmarico, grško vadnico, popravljeno berilo za ljudske šole in zemljepis za 1. razred srednjih šol. Na novo smo izdali Starocerkvenoslovensko slovnico in čitanko.

Ob 25-letnici založbe, leta 1944, sem napisal njeno zgodovino in smo jo izdali v posebni knjižici. Svoj začetek ima na Dunaju, kjer so leta 1919 ob propadu Avstro-Ogrske razdelili tamošnjo založbo in je slovenske učbenike prevzela vlada v Ljubljani. Pregledu razvoja in seznamu izdanih knjig v dvajsetih letih sem dodal še navodilo, kako naj bo učna knjiga tehnično izdelana. Iz te založbe je po osvoboditvi nastala sedanja Državna založba Slovenije.

V založbi sem delal do osvoboditve maja 1945. Kmalu po nastopu nove slovenske vlade sta prišla od ministrstva prosvete profesorja Viktor Smolej in Rudolf Kobilica, še v partizanskih uniformah, pregledat založbo in nekaj dni pozneje še računovodkinje bivšega prosvetnega oddelka prekontrolirat finančno poslovanje. Našli so vse v najlepšem redu. Nekaj dni nato pa se je pri meni oglasil partizan Jože Kos, profesor zgodovine iz Novega mesta. (Ta naju je kasneje z dr. Bohincem pregovoril, da sva se lotila prirejanja zemljevidov.) Predložil mi je odlok ministra Ferda Kozaka, s katerim je bil imenovan za ravnatelja založbe. Dal sem mu vsa potrebna pojasnila in se poslovil od založbe.

V komisiji za ugotavljanje kulturnozgodovinske vojne škode

Še istega dne sem prevzel funkcijo člana Komisije za ugotavljanje kulturnozgodovinske vojne škode. Odlok o tem sem prejel šele, ko sem že tri mesece delal v komisiji. Člani so bili: slikar Čoro Škodlar (vodja), Nina, njegova žena, oskrbnica skladišč, Božo Vodušek, pravnik in pesnik, Valens Vodušek, pravnik in glasbenik, Bogo Pregelj, profesor germanist (sin pisatelja Ivana Preglja), Modest Golja, zgodovinar (imenovan rdeči pater), dr. Pavle Blaznik, profesor zgodovinar in jaz, ki sem opravljal tudi tajniške posle. Pisarniška moč je bila Joža, žena zgodovinarja NOB Franca Škerla. Prostore smo imeli v hiši nasproti Križank.

Naša naloga je bila ugotoviti, kateri predmeti oziroma objekti kulturnozgodovinske vrednosti so bili med vojno uničeni ali poškodovani in kaj je zgodovinsko pomembnega še ostalo. Popisali smo starine in umetnine, posebno starinsko in stilno pohištvo, vezenine, slike, kipe, knjižnice in glasbila po gradovih in velikih posestvih, ki so podpirali okupatorja in jim je bilo imetje zaplenjeno in proglašeno za narodno imovino.

Z dr. Blaznikom, s katerim sva osem let prej ustanovila muzej v Škofji Loki, sva prevzela pregled vse Gorenjske, kjer sva poznala teren in sva ločila, kaj je treba popisati. Ker vlak še ni vozil, hrana pa je bila še na karte, sva prekolesarila vso Gorenjsko, hrano pa sva dobila samo v kmečki gostilni na Potokih pri Žirovnici in v oficirskem domu (sedaj hotel Jelovica) na Bledu. Včasih tudi pri znancih. Pri tem sva marsikaj doživela:

V grad v Smedniku sva prišla ravno takrat, ko so Lazarinijevo družino peljali v izgnanstvo. Na Brdu pri Kranju, počitniškem bivališču princa Pavla, naju je služkinja peljala v sobo, polno polic, a vse so bile prazne. Rekla je: »Tu je bilo posteljno perilo, a so že vse odnesli.« Kdo, ni vedela ali pa ni hotela povedati. V vili ob Blejskem jezeru tik pod Gradom sva naletela na ruskega generala. Po stenah je bilo več umetniških slik, a nama jih ni pustil popisati. V Bohinjski Bistrici sva pri vojaški komandi dobila posebno dovolilnico za dostop k jezeru in sva prišla ob jezeru v Ukanc: Nikjer žive duše, tišina in mir v veličastju narave! V Kranjski Gori nama je žena slikarja Gasparija šla kazat v poslopje sodišča, kaj je profesor Grebenc nabral za narodopisno zbirko celovškega muzeja pa ni utegnil odpeljati. V Železnikih sva v hiši Egrovega veleposestva našla bogato zbirko avb, peč, sklepancev za narodno nošo in majolik. Seznam sva potem v Ljubljani oddala ministru za gozdarstvo Tonetu Fajfarju, ker je gozdarsko posestvo spadalo pod njegovo upravo. Opozorila pa sva ga, da spadajo kulturnozgodovinski predmeti pod upravo prosvetnega ministra, a nama je dobesedno vrata pokazal. Šele čez eno leto smo potem dobili obvestilo, da lahko te predmete prevzamemo; zbirka je bila seveda manjša. Ko sem pozneje pisal knjigi za Prešernovo družbo, sva se s tov. Fajfarjem, ki je bil urednik te družbe, prav dobro razumela.

V federalnem zbirnem centru

Po opravljenem popisu se je komisija prelevila v Federalni zbirni center z nalogo zbrati in vskladiščiti ugotovljene in še neugotovljene kulturnozgodovinske predmete iz narodne imovine. Dobili smo ogromen tovornjak, podoben živinskemu vagonu, šoferja Matevža in pomočnika Mikliča. Naše delovno območje je bila vsa Slovenija od Kranjske Gore do Lendave. Glavni cilj delovanja pa gradovi. Terenske akcije je vodila Nina Škodlarjeva, delali smo pa vsi vse, od jutra do mraka, če je bilo potrebno. Uradnih ur nismo poznali. Prenočevali smo pogosto kar v kaki grajski sobani, hranili se, kakor je pač nanoslo. Spomnim se, kako smo na povratku iz Dornave sredi Ptujkega polja postavili iz kamiona žametni fotelj in priredili piknik. Blaznik ni bil več dolgo z nami, odšel je v Celje za gimnazijskega ravnatelja.

V Dornavi smo našli v Pongratzovem gradu iz 18. stoletja veliko lepih, dragocenih predmetov, med njimi velike starinske gobeline z lovskimi motivi. Toda prišel je iz Ptujke muzejski kustos dr. J. Korošec in zahteval vse nabrano za Ptujski muzej. Po živem prepiru o kompetencah smo se sporazumeli in danes krasijo ti gobelini ptujski muzej.

V Attemsovem gradu v Slovenski Bistrici smo ob popisu zapečatili vhod v knjižnico, ki je zasedala dvoje etaž in so knjižne police ob vseh stenah segale od tal do stropa. Ko pa smo pečat, ki je bil nepoškodovan, odstranili in odklenili vrata, nas je začudenje vrglo nazaj. Sredi sobane je bil na tleh velik kup knjig, mnoge med njimi brez platnic, po policah pa vse premetano. Kako je to mogoče? Luknja v stropu nam je razodela, da so se verjetno vojaki, ki so bili nastanjeni v gradu, po vrvi spuščali v knjižnico in si nabrali pergamentnih in usnatih platnic za denarnice oziroma listnice.

Na Dobrovem v Brdih smo prišli v grad, last španskega grofa. Njegovo posestvo je bilo menda edino na slovenskih tleh, ki je imelo kolonski sistem gospodarjenja. Upali smo, da bomo dobili zanimiv arhiv o tem, a so vojaki vse požgali.

Knjig smo veliko dobili, največ v Mariboru, kjer smo jih nekoč naložili na kamion, da je bil poln do stropa in so zadaj drsele ven, preden smo vrata zaprli. Iz kakšnega gradu smo včasih nesli knjige ali slike, naložene kar v starinske skrinje. Ko smo tako teden za tednom dovažali poln kamion starin in umetnin v Ljubljano, so se skladišča dobro polnila. Rezljane in poslikane skrinje smo nalagali drugo na drugo do stropa, prav tako drugo stilno pohištvo, omare, vitrine, mize in fotelje. Steklenine, porcelana, vezenin so bile lepe zbirke. Slike v okviru smo zlagali v skladovnico. Knjige smo odlagali v posebni sobani v univerzitetni knjižnici. Potem je Bogo Pregelj več dni sedel na visokem kupu knjig, jih drugo za drugo jemal v roke in jih metal ali na kup za knjižnico ali na kup za Vevče. Posebnih dragocenosti med knjigami nismo našli, npr. Trubarja, Dalmatina. Le enkrat sem videl star Mercatorjev atlas. Tudi na zlatnino ali nakit nismo nikjer našli. Z nakazili in proti potrdilom so potem razne predmete prevzemale ustanove in funkcionarji. Veliko pohištva so prejela gledališča, pisarne in funkcionarji, tudi ljudje, ki so se vrnili iz partizanov in so svoje pohištvo izgubili, če so ga imeli.

Ker je bila naša pisarna blizu nekdanje realke, sva se večkrat srečala s prijateljem Francetom Ahlinom, matematikom, ki je bil ravnatelj I. gimnazije (nekdanje realke) v Vegovi ulici. Pregovoril me je, da sem prevzel šest honorarnih ur biologije na njegovem zavodu, ker mu je manjkalo biologov. Dvakrat na teden sem kar iz pisarne šel učiti na gimnazijo. Iste razrede sem učil še naslednje leto 1947/48. V te razrede so hodili dijaki, ki jih še sedaj včasih srečam, npr. arheolog dr. France Leben, ravnatelj Narodne in univerzitetne knjižnice Tomo Martelanc, novinar Tit Vidmar, pisatelj in politik Ciril Zlobec.

Na I. realni gimnaziji

Ko smo v zbirnem centru končali z delom, sem kar ostal na I. gimnaziji. Tudi tu je bil iz prirodopisnega kabineta, kakor v Kranju, ukraden moj mikroskop. To se je razvedelo po vseh šolah in neki profesor mi je prišel povedat, da se v hiši, kjer stanuje, zbirajo gimnazijci in nekaj pregledujejo. Seveda so imeli moj mikroskop in so ga vrnili. Kako je bil dijak kaznovan, se ne spomnim več. Mikroskop je bil seveda taka posebnost, da je bil kmalu odkrit in se je že drugič vrnil k meni.

Poučeval sem pretežno v višjih razredih i. s. biologijo, vsa leta tudi v 8. razredu, kjer smo vse leto proučevali Darwinovo razvojno teorijo, ki je pred vojno nismo učili. V 8. razredu je bil takrat tudi moj mlajši sin. V nekem razredu se mi je zgodilo, da je ves razred, ko sem končal razlago o spolnem življenju, spontano zaploskal. V letu 1948 sem dobil razredništvo v 4. razredu, ki sem ga potem vodil do mature in tega še sedaj imenujem »moj razred«. Dokler nisem skoraj čisto oglušel, sem se udeleževal vseh njihovih jubilejnih sestankov. Zdaj zavzemajo razna, tudi pomembna mesta v gospodarstvu in kulturnem življenju.

Na šoli smo tedaj imeli prirodoslovni krožek. Sestanki so bili vsak teden, enkrat fizikalno-kemični, ki ga je vodil prof. Miroslav Adlešič, drugič prirodopisni pod mojim vodstvom. Včasih sem jaz predaval o kakšni zanimivi ali novi stvari, največkrat pa dijaki sami. Več dijakov se je že takrat usmerilo v posamezne stroke, v krožku so dobili pobudo za poglobitev študija, premagali so tremo pred publiko in se navadili nastopanja. Mnogi od krožkarjev so danes strokovnjaki v odgovornih

službah. S krožkom se je znatno razširilo število naročnikov na naravoslovno revijo Proteus. Samo v razredih, kjer sem učil, je bilo nad 150 naročnikov. Bil sem tudi odbornik Prirodoslovnega društva in naložena mi je bila evidenca prirodoslovnih krožkov po vseh slovenskih srednjih šolah, kjer so tedaj nastajali.

Tri leta sem vodil strokovni aktiv ljubljanskih prirodopiscev, ki nas je takrat bilo 38. Obravnavali smo novosti pri pouku prirodopisja. Ves sistem živega sveta je bil zdaj utemeljen na razvojni teoriji in je poudarek pouka prešel na povsem druge pojave, kot smo jih podajali prej. Prvi sestanek smo imeli decembra 1947 (vsega smo imeli 33 sestankov). Nekateri so veljali kot tečaj o genetiki. Sodelovali so zdravnik dr. Potrč, minister prosvete, univerzitetni profesorji Hadži, Pehani, Alja Košir, Brodar, Tomažič in Božo Skerlj. Predelali smo Prenantovo knjigo Biologija in marksizem, govorili o Proteusu, razpravljali o nazornosti pouka, o vzdrževanju zbirk, o varstvu narave, o strokovnem izrazoslovju, o učnih uspehih itd. Obiskali smo mikrobiološki inštitut in priredili ekskurzijo v zaščiteni park v Sežani in v Škocjanske jame.

Decembra 1952 smo praznovali stoletnico realke. Pri ureditvi dvorane, petju in predstavi je bil močno zaposlen moj razred. Meni je ravnatelj Bajželj poveril vodstvo roditeljskega sestanka za vso šolo.

Že na začetku poletnega semestra 1947/48 me je ministrstvo prosvete imenovalo za pomožnega inšpektorja za biologijo na srednjih in takratnih sedemletnih osnovnih šolah. Na gimnaziji so mi vse učne ure razporedili od torka do sobote, da sem ponedeljek imel prost in sem na oddaljene šole odhajal že v nedeljo in na šole prihajal že v ponedeljek zjutraj. Zaradi slabega prometa in racioniziranja hrane je bila ta služba marsikdaj težavna. V Kojsko v Goriških Brdih sem npr. prišel s kolesom v nedeljo popoldne in vprašal v gostilni za oskrbo, pa so rekli, da nimajo ne postelje, ne večerje in ne vina. Česa so se bali, da so me odklonili, ne vem. Potem sem spraševal od hiše do hiše pa povsod brez uspeha. Nazadnje mi je nekdo svetoval, naj vprašam v farovžu. Župnik me je prijazno sprejel. Spal sem v škofovi sobi in šele drugi dan ugotovil, da sem pojedel župnikovo večerjo.

Inšpekcijo na šolah sem opravil v 55 krajih izven Ljubljane in po vseh gimnazijah, na učiteljski in vzgojiteljski šoli v Ljubljani. Po končani hospitaciji v razredu sem imel vsakokrat razgovor s tovarišem, ki je vodil pouk, o vsebini in metodi pouka ter ga opozoril na dobre in slabe strani učne ure. Seveda sem upošteval, če je kdo utemeljil svoj postopek. Ponekod sem obravnaval nastope z vsemi inšpiciranimi tovariši skupaj ali celo z vsem učiteljskim zborom. Poročila o nastopu sem izročal ministrstvu. Vsa so bila pozitivna, le neki učiteljci na Rakovniku sem dal negativno oceno, ker ni prav nič obvladala razreda. Noben učenec je ni niti poslušal in kljub temu, da sem jaz sedel v zadnji klopi, so se ukvarjali z raznimi stvarmi.

Čas po opravljenem delu sem porabil, da sem bolje spoznal kraj, kar mi je koristilo pozneje, ko sem pisal knjigo Slovenija in njeni kraji. V Veliki Dolini je npr. ravnatelj ves zbor peljal v svoj vinograd, kjer se je razvila živahna in vesela debata. Lep je bil razgled na Savsko dolino in na Zagreb.

V prvih letih po osvoboditvi sem začel sodelovati z dr. Valterjem Bohincem, ko naju je povabil ravnatelj Državne založbe Slovenije, naj prevzameva vodstvo pri izdelavi zemljevidov, ki jih bo risal Ivan Selan, kmečki posestnik, ki je nekaj let že risal v Vojno-geografskem inštitutu v Beogradu. S tem delom sva potem še imela opravka, ko sem bil že v pokoju. Priredili smo zemljevide Slovenije in Jugoslavije, ročne in stenske, šolske, turistične, planinske in avtokarte. Prav srečen

sem bil, ko sem na kongresu jugoslovanskih geografov na Ohridu v avli hotela na najvidnejšem mestu zagledal naš zemljevid Jugoslavije v makedonščini.

V prirodoslovnem muzeju

Konec leta 1952 me je povabila ravnateljica Prirodoslovnega muzeja, profesorica dr. Angela Piskernik na razgovor. Poznala me je s sestankov aktiva biologov in je vedela za moje delo za Loški muzej. Vprašala me je, ali bi bil pripravljen prevzeti njeno mesto, ko bo ona šla v pokoj. Izjavil sem, da sem pripravljen, ker bi me to delo veselilo, saj imam že v Škofji Loki vpogled vanj. Dne 1. februarja 1953, ko se je v šoli pričel poletni semester, sem nastopil to novo službo. Izgovoril pa sem si, da tik pred maturo ne morem zapustiti svojih dijakov. Tako sem do junija še učil obe paralelki 8. razreda. Ob začetku mature so potem polnoštevilno prišli pome v muzej, da smo skupaj slovesno odšli k maturi.

Prirodoslovni muzej ima zbirke in pisarno v polovici nadstropja Narodnega muzeja. Njegov kolektiv je štel pet biologov, enega mineraloga, dva honorarna biologa-etnologa, dva preparatorja, administratorko in snažilko. Kustosi so delali v veliki sobi zraven moje pisarne in v podstrešni sobi, entomologi v zbirkah, preparatorja v kletni delavnici. Stremel sem za tem, da bi živali in rastline prikazali v biotopih, tj. v naravnem okolju. Mlajši preparator je za strokovni izpit pred komisijo, katere član sem tudi bil, že izdelal tak biotop, mislim, da je bil jamski. Ker so po kolektivnih zelo poudarjali pomen tovarištva in demokratičnosti, sem zahteval, da se vsi brez izjeme tikamo med seboj. Čutil pa sem neko nezaupljivost in neenotnost, ki je ostala izza prejšnje ravnateljice.

Da bi dobili več prostora, smo se lotili izdelave lesenega podija, ki je sobo z izredno visokim stropom delil v spodnji in zgornji prostor in tako razpoložljivi prostor razdelil v dve sobi. Delali smo to tudi izven delovnega časa. Ker so delali brezplačno, sem zanje plačal malice, preparatorjema tudi dvoje kosil. Takrat smo od izolskih ribičev kupili živo morsko želvo, velikansko črepaho, jo na dvorišču razstavili in obiskovalci so za ogled plačali majhen prispevek. Od tega in od prodaje nekaterih odvečnih razstavnih objektov, ki smo jih prodali šolam, sem plačal omenjene malice in kosila, nekaj je pa še ostalo kot črni fond za plačila raznih majhnih računov, ki jih je treba takoj plačati.

O tem so iz našega kolektiva zvedeli na republiškem Svetu za prosveto in kulturo, da »prirejamo zabave«. Ker se nisem potegoval za ravnateljstvo muzeja in mi ni bilo nič za to funkcijo, sem podal ostavko, ki je bila sprejeta. Vprašali so me, koga bi priporočil za svojega naslednika. Imenoval sem profesorja Toneta Polenca. Ta je nato temeljito preuredil in izboljšal muzejske zbirke.

Nazaj v šolo

Namestili so me na klasični gimnaziji, kamor sem bil pred 18 leti premeščen iz Kranja in od koder sem odšel pred 16 leti. Na šoli ni več vladal klasični duh in v zboru sem našel samo še tri tovariše od prej. Ravnatelj Miroslav Ravbar me je prijazno sprejel. Med razgovorom je omenil, da plače ne bom takoj dobil, če pa sem v zadregi, mi jo izplača iz črnega fonda. Temu sem se nasmejal in mu povedal, da sem jaz zaradi črnega fonda letel iz muzeja.

Učil sem samo zemljepis in ga spraševal tudi pri maturi. Bil sem član komisije za profesorske izpite geografov in sem spraševal metodiko pouka. Pisal sem knjigo Naša domovina Jugoslavija, ki jo je potem leta 1959 izdala Prešernova družba kot redno knjigo. Mnogo sem pisal iz svoje stroke v poljudna turistična glasila. Tako

sem odslužil tri leta in nisem več doživel prestavitve, ampak se je spreminjala in bila premeščena sama šola.

S šolskim letom 1958/59 so gimnaziji odvzeli nižje razrede in jih priključili osnovni šoli Prežihov Voranc, ki je že imela prostore zraven nas v stari častitljivi stavbi klasične gimnazije. Osnovna šola je s tem postala osemletka, klasični gimnaziji pa so ostali štirje višji razredi in so jo poimenovali IV. realna gimnazija. Velik del učnega osebja se je vrnil v poljansko gimnazijo, nas ostale so pa preselili v poslopje nekdanje uršulinske gimnazije v Šubičevi ulici.

Tam sem služboval še štiri leta. K pouku zemljepisa sem uvedel tedenska poročila o svetovni – ne domači – politiki. To so prostovoljno prevzemali dijaki sami. Posebno se je odlikoval Janez Kocijančič, ki je sedaj direktor letalskega podjetja Adria-Avio promet in se udejevuje v naši politiki. Med dijaki tistih let je bilo mnogo resnih, bistrih dijakov, od katerih me nekateri še sedaj pridejo obiskat v dom ali pa berem o njih v časopisih.

Konec šolskega leta 1961/62 sem stopil v pokoj po nekaj več kot 36 letih službovanja. Z upokojitvijo se mi delo ni kaj prida zmanjšalo, saj sem takrat pisal knjigo Slovenija in njeni kraji. Razen tega sem sodeloval pri prirejanju zemljevidov, pri Muzejskem društvu v Škofji Loki in mnogo pisal. Knjigo o Sloveniji je Prešernova družba izdala v nakladi 45.000 izvodov, o Jugoslaviji pa v 65.000 izvodih. Tako sem v življenju prispeval svoj delež k izobrazbi s poukom mladini, s knjigami pa tudi preprostem ljudstvu.

In na koncu o neslužbenem muzejskem delovanju za Škofjo Loko

Naj omenim še svoje sodelovanje pri ustvarjanju Loškega muzeja, ki me je zaposlovalo 38 let. Bilo je povezano z mnogimi težavami, končno pa rodilo nadvse lep uspeh.

Že leta 1936 smo škofjeloški rojaki-profesorji na mojo pobudo predlagali občinskemu odboru ustanovitev muzejskega društva, ki naj pripravi in ustanovi lokalni muzej, saj mesto s tisočletno zgodovino to naravnost zahteva. Predlog je občina z odobravanjem sprejela. Organizirali smo društvo, izvolili za predsednika zgodovinarja dr. Pavleta Blaznika, pridobili prve prostore in začeli zbirati predmete. S predsednikom sva v počitnicah obiskovala družine meščanov, brskala po podstrešjih in večkrat kar sama z vozičkom odvažala pridobljene predmete. Prihodnje leto (1989) bo petdesetletnica odprtja Loškega muzeja.

Vojna je njegov razvoj prekinila. Nemci so ves inventar zavlekli v kapucinsko cerkev, ko so redovnike izgnali. Po osvoboditvi je število predmetov hitro naraščalo. Dvakrat sem v funkciji gospodarja, ki je nadomestila funkcijo strokovnega kustosa, vodil selitev vsega inventarja: prvič iz kapucinskega samostana v puštalski grad, drugič pa od tam v loški grad, kjer zdaj vzorno urejene razstavne zbirke in depoji zavzemajo vse prostore obširnega poslopja. V njem sta tudi muzejska knjižnica in galerija, kjer muzej redno prireja razstave domačih in tujih umetnikov. Na odcepil Loški arhiv, ki je del ljubljanskega zgodovinskega arhiva in hrani v posebni stavbi dokumente za loško zgodovino.

Na pobudo sedanjega predsednika društva je začelo društvo izdajati zbornik Loški razgledi in vrsto knjižic domoznanske vsebine. Od Loških razgledov je v pripravi že 35. letnik (za 1988). Muzejsko društvo je krepko sodelovalo pri proslavah tisočletnice Škofje Loke leta 1973. Izdalo je Blaznikovo knjigo Škofja Loka in loško gospodstvo ter mojo knjigo Škofja Loka s Poljansko in Selško dolino.

Pod predsedstvom univ. prof. Borisa Ziherla smo kot kulturna sekcija pripravljali to proslavo na mnogih sejah v klubu poslancev v Ljubljani. Znaten del prireditev ob tisočletnici se je odigral na muzejskem vrtu.

Muzejsko društvo je vsa leta svojega obstoja vplivalo in sodelovalo pri spomeniškem varstvu mesta in naselij loškega ozemlja. Ves razvoj društva in muzeja sem spremljal in pri njem sodeloval iz svoje domoljubne zavesti, sprva kot gospodar, potem kot podpredsednik. Res je bilo dosti težav in skrbi, dela, bilo pa je tudi dosti uspehov in z njimi združenega zadoščenja, zadovoljstva, veselja in sreče. Še zdaj na stara leta me spomin na ta ali oni dogodek navda z zadovoljstvom in mi srce zaigra od veselja in sreče. In koliko je takih spominov! Kako smo se dobro razumeli z vsakokratnim predsednikom občinske skupščine; kako smo prvič odpirali muzej v skromnih prostorih starega rotovža in sem zadnji trenutek, ko so že prihajali visoki gosti, tekel skozi vse tri sobe in v žep pobiral papirčke, da je bilo vse čisto; kako smo obhajali osemdesetletnico podpredsednika notarja Šinka in je slavljenec zapel En starček je živel; kako smo zborovali ob društveni 20, 30 in 40-letnici ter ob izidu 20. in 30. letnika Loških razgledov. V zadoščenje nam je bilo, da so na pomembne društvene zборе prihajali zastopniki kulturnega in političnega življenja, drugih muzejev, Zgodovinskega društva Slovenije, akademije znanosti, univerze itd. in smo z njimi izmenjavali misli. Vsako leto je bil vsaj en društveni izlet, sam pa sem vodil člane na 58 muzejskih izletov. Prekrižarili smo slovenske kraje od Beneške Slovenije do Prekmurja, od Djekš in Krke do konca Istre. Še in še bi lahko omenjal doživljaje v zvezi z društvom in muzejem.

Res sem prejel razna priznanja, zahvale in odlikovanja, ki sem jih vesel, posebno treh Redov dela, a najbolj me osrečuje prijetna zavest, da sem vse to zmožel in z uspehom opravil v prid svojega ljubega rojstnega mesta.

O p o m b a

Prerejeno po avtobiografskih sestavkih *Prvi maj – praznik dela*. (*Premišljevanje o mojem delu*), *Srečni časi mojega življenja* in *Moje minulo službeno delo*, objavljenih v glasilu stanovalcev in delavcev Doma Kolezija v Ljubljani: Korenine št. 2, 1987, str. 4–11, št. 4, 1988, str. 10–16 in št. 5, 1989, str. 1–18. – B. B.